

פרשת כי תשא

מחודש

מיתת הצדיקים בלא עתם הוא בשביל כפרת הדור

כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בַּבֶּקֶד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה כָּהֵן בְּגֹף בַּבֶּקֶד אֹתָם: זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִחֻצֵּי הַשָּׂקֶל בַּשָּׂקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֶּרָה הַשָּׂקֶל מִחֻצֵּי הַשָּׂקֶל תִּרְוֹמָה לַיהוָה: (יב-יג)

ובדרך רמז תתבאר על זה הדרך, כי כל הכתוב לגלות נסתרות לה', אשר יעשה בעולמו דבר שכל רואה יתמה, בהלקח איש לדיק ישר קודם זמנו, יחלו ימיו כמשפט המתחייב לאנשי דמים ומרמה, ויבהלו רעיוני האדם לחשוב אחד משני דרכים, או יכחיש בר מינון אושר הצדיקים כי אין טוב בעמל האלהי, או יחשוב כי זה האיש מפונו אינו כנגלה ממנו והורעה חזקתו לטוב. אשר על כן אמר ה' כי תשא את ראש בני ישראל, פירוש אם תראה שסתלק ראש בני ישראל בלא עת, ולא יעלה בקלח פעולות גדולות בעתו (ע"פ חזקוני טו), הטעם הוא לפקודיהם, על דרך אומרים ז"ל בפסוק (שה"ש א יד) אֶשְׁכַּח הַפֶּקֶד דוּדִי לִי וְאָמַרְתִּי ז"ל (שה"ש טו) 'איש שהכל צו הוא כופר נפסם של ישראל', והוא אומרו לפקודיהם לשון חסרון, על דרך אומרו (במדבר לא מט) וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ, כי לכל חסרון ישראל שנתחייבו, לזה אני נוטל את ראשם בעדם לכופר נפסם שלא ימותו כל ישראל. ותתבאר גם כן לפקודיהם, על דרך אומרים בזוהר (ו"ח עב:) בפסוק כל העובר על הפקודים, 'כל העובר על המצוות', לומר כי טעם החסרון הוא לכל עובר על מצוות ה'. ומעתה לא יחשוב אדם רע לא על המסלק למה, ולא על המסתלק כי נספדו בלתי הגון:

ואמר ה' כי לכל שהדור הוא הגורם לילקח האדיק, לזה נצרך לתת כל איש ישראל כופר נפש האדיק שמת בעדו, והוא אומרו ונתנו איש כופר נפשו של המסתלק, או גם כן של הנשאר, שיחגישו בפטירת האדיק שנלכד בשחיתותם, וכל אחד ישכיל כי חייב מיתה לשמים ויתקן מעשיו. והוא מה שמפורש בדברי קבלה (ישעי' נ) מִפְּנֵי הָרָעָה נִחָסָה הַלֵּדִיָּה, פירוש אם הסובבים דבר הרגישו בחסרונם ותקנו מעשיהם – שלא תבא, ואם לא הרגישו – כדי שלא יהיה בתוך הרעה שתבא אחריו, ולזה כוה ה' כאן ונתנו איש וגו':

ואומרו בפקוד אותם, פירוש לא יאחרו נתינת הכופר, אלא תכף ומיד בפקוד אותם במעשה זה שנטל ראשם, כל אחד יתקן מעוותו. ואומרו ולא יהיה בהם וגו', הא למדת שאם לא יעשו כנזכר יהיה בהם וגו'. ואמר בפקוד אותם, רמז כי לא יאחר העונש אלא תכף לפקידה, וכן תמצא שכל עת שסתלק האדיק – רעה הבאה אחריו היא סמוכה לפטירתו, כמאמרים ז"ל (סנהדרין קיג:), וכל שראינו בעינינו בדורות הללו:

ואומרו זה יתנו, כאן פירש הכתוב מה הוא כופר נפש שמה לתת, ואמר זה יתנו – יכוין אל ספר התורה כתיב (יהושע א ח) לא ימוג ספר התורה הזאת מפיה, גם אמרו ז"ל (עיי' ברכות א) כי הקדוש ברוך הוא לפניו כל היום מונח ספר תורה, כמשפטו אשר כוה

פניני וחידושי אור החיים הק'

הטעם שעד עשרים אין עונשין

מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמֵעֵלָה (יג). ויש טעם נכבד למה לא יענש אדם עד גבול זה [שהוא בן עשרים] (שבת פט:), כי הוא לצד שעדיין לא שלימה דעתו בהכרת המושכל ובהשכלת הידיעה, ובתגבורת המספיק להערכת מלחמה לשבור כח המסית ולנצח תאוות הטבעיות, ולהשכיל ברצון הנפש ולהבחין את אשר ידבר בלבו אם לאושר, ובהיותו בן עשרים הנה הוא שלם בדעתו, להחזיק מגן וצנה בתגבורת השכל וההבחנה והבחירה בדרך החיים, והבין:

כל הקטורת צריך להיות גוון אחד

מִמִּלְחָה טָהוֹר קָדֵשׁ: (ב, לב). לזה אמרו ממולח טהור, פירוש זך, שיראה גוון אחד ממש, באמצעות התערובת מעשה אומן, ובאמצעות היותה דקה ביותר:

בלאו אסור אפילו שלא להריח, אבל בכרת דוקא להריח

במִתְבַּרְרָה לֹא תַעֲשֶׂה לָכֶם וּגו' (ב, לו). פירוש אפילו שלא להריח אסור בלאו, אבל בכרת דוקא להריח. ולזה לא רשם תנאי להריח בפסוק זה, אלא בפסוק שהזכיר בו עונש כרת (פס' לח):

יחייב חכמה לחכימין

וְאָמַלְתָּ אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֻכְמָהּ וּבְתַבּוּנָהּ וּגו' (לב, כג). ואולי שיכוין על פי דבריהם ז"ל (ברכות נה) בפסוק (מלאך ב טז) וְהָב חֻכְמָתָא לְחַכְמִינִן, שאין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה וכו', והוא אומרו ואמלא וגו', בחכמה שיש בו אוסיף למלאותו יותר, וכן בתבונה וגו':

קדושת נפש ישראל גדולה מקדושת שבת

לִדְעַת כִּי אֲנִי יְיָ מְקַדְּשֶׁכֶּם: (לב, יג). ואומרו לדעת, כאן נתחכם ה' להודיע שקדושת נפש ישראל גדולה מקדושת שבת, שזה נדחה מפני זה, ודבר פשוט הוא שהקטן הוא הנדחה מפני הגדול. והוא אומרו לדעת, פירוש בזה אתה יודע כי אני ה' מקדשכם. יתגדל ויתקדש שמו יתברך:

רפואה לשעות או לימים אסור לחלל שבת

לַעֲשׂוֹת אֵת הַשְּׁבִיט (טז). או ירצה על זה הדרך, אימתי אמרתי לך לשמור איש ישראל אפילו בערך כבוד שבת, דוקא לעשות, פירוש באדם שישנו בגדר עמוד לעשות, אבל מי שודאי לא יקום ולא יגיע לשבת לשומרו, הגם שרפואות אלו יועילו לשעות או לימים, לא יחלל עליו שבת:

למלך ישראל (דברים יז יט) וְהִיָּתָה עֲמֻנָּהּ וּגו', והוא מה שהראהו באצבע זה יתנו, וסתמו כפירושן שעל המונח לפניו תמיד כוה ה', ובאמצעות מה שילמדו בתורה היא מגינה ומכפרת עון ומרבה זכויות, כאומרים (פאה פ"א מ"א) 'ותלמוד תורה כנגד הכל', ואפילו היו ביד האדם עבירות רבות, זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולחֹסֶם (ויקרא ז לו) כאילו הקריב כל הקרבנות המכפרים (מנחות קי). והוא אומרו כל העובר על הפקודים שהם המצוות, זה יהיו לו לחיקון כל דבר:

ונמשך גם כן אומרו **כל העובר עם שלמטה**, לומר תיקון למי שאינו בן תורה, במה יתן כופר נפשו כי הוא בור ריק אין בו מים, לזה אמר **כל העובר וגו' יתן מחצית השקל**, כששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה (סוטה כ"א; ויק"ר כה ב), ורבים כהם אשר יחזון כספם לעמלי תורה. ואומרו **בשקל הקדש**, פירוש צעד שקל הקודש שהוא התורה. או יראה שבזה יסוה הוא

לנותן אמרי ספר, כאומרו (קהלת ז יב) **צֶלַל הַחֲכָמָה צֶלַל הַפֶּסֶף**. עוד יראה על דרך אומרים ז"ל (בסדרות ה.) **'שקל הקודש כפול היה'**, וצא להודיע כי מה שיטול מהקודש צעד מחצית כספו, לא שיתנכה מחלק הלומד ונמצא כל אחד אין בידו אלא מחצית שכר, לא כן הוא כי שקל הקודש כפול היה, ונמצא כל אחד בידו **שקל שלם**, והבין:

יש דברים שלא יכילם הספר לכתב

וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֵךְ אֵת שְׁבֻתֹתַי תִּשְׁמְרוּ בִּי אֹת הוּא בִּינִי וּבִינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם לְדַעַת בִּי אֲנִי יי מְקַדְּשְׁכֶם: (ל"א, יג)

וְאַתָּה דַּבֵּר וגו'. צריך לדעת אומרו **וְאַתָּה** מה שאינו רגיל לומר בשאר מצוות, גם תוספת ואלו. עוד למה כפל לומר **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר**, והגם שפירשתי בתחלת פרשת תרומה (כה ב) כי צריך לומר **דַּבֵּר** ולא תספיק לאמר לבד, כאן הוסיף לומר תיבת לאמר פעם שני מלבד לאמר ראשונה. עוד צריך לדעת אומרו **אֵךְ**. ואומרו **שְׁבֻתוֹתַי** לשון רבים, ורבותינו ז"ל דרשו בפרק כלל גדול (שבת ס"ט.) שצא ליתן שמירה אחת לשבתות הרבה יעויין שם, ובמקום אחר (מכילתא) דרשו **שְׁבֻתוֹתַי** להביא דברים שהם משום שבות. ונראה לפרש הכתוב, וקודם נעמוד על כוונת תיבת **אֵךְ אֵת שְׁבֻתוֹתַי**, ונעלה דרך שם להשכיל אומרו **וְאַתָּה**, ותוספת **לֵאמֹר**: ... **וְרַשִׁי ז"ל** פירש, **אֵךְ** למעט מלאכת המשכן שלא תהיה בשבת. ודבריו אמת, אלא שמשמעות המיעוט הוא בשבת, לא חוץ ממנו. גם מניין יעלה על הדעת שיעשו מלאכת המשכן בשבת, שהולך למעט. ואין כוונתנו בפירוש זה להקשות ולהשיג על הפירושים, ובפרט דברי רש"י המקודשים, ואלו ואלו דברי אלהים חיים:

למשה כוונת המיעוט – והיא תורה שצדל פה, לזה נזהר ה' למשה לומר לישראל כוונת הדברים אשר הודיעו להשמיעם לכל עם ישראל, כי דבר זה הוא חובה להשמיע לכל. והוא אומרו **וְאַתָּה**, פירוש מלבד המכתב, תוסיף אתה לדבר להם צדל פה כוונת המאמר הסתום, שהוא מה שממעיט בשמירת השבתות. וזה הוא אומרו **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר**, פירוש דבר להם כוונת המאמר מה שפירשתי כך בו, כי המאמר עצמו כבר אמר **לֵאמֹר**, ולא צא אלא על אמירת הפירוש הנאמר לו צדל פה כנזכר, כי הוא זה מהדברים שהם חובת אדם לשמוע:

וְעַל פי דרך זה יש לנו להתהלך באורחות חיים, בכל התורה אשר יאמר הכתוב **לֵאמֹר** וחזר לומר **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, אחת לדברים שבתב, ואחת לדברים שצדל פה האריכין להלכות אשר יעשה אותם האדם. והגם שפרשנו באופן אחר אלו ואלו דברי אלהים חיים:

השגת טעם הנרגש בשבת היא כ"א ע"י מצות שבת

עוד נראה לפרש אומרו **וְאַתָּה וגו'**, על דרך מה שאמרו במסכת שבת (י:) **צפוסק לרעת בי אני ה' וגו'**, שאמר הקדוש ברוך הוא למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי וכו', מכאן שהנותן מתנה לחזירו צריך להודיעו, והטעם כדי להחזיק לו טובה וחיותו, והקשו מקורן פני משה, ואמרו כי של משה עבדא לאגלויי כו', ע"כ. והוא אומרו **וְאַתָּה דַּבֵּר**, פירוש לא תקח שיעור מעצמך, כשיתגלה לך מתנת קרנות הוד ולא הודעתך, תאמר כן הדברים במתנת שבת שאני נותן לישראל ולא תגלה, לא כן הוא, אלא **דַּבֵּר וגו'** ולא תקח המשפט ממך, והטעם הוא, שאתה עתיד לדעת, אבל ישראל לא עבדא לאגלויי שידעו שיש להם:

וְלִדְרַבְנֵנו נשכיל לדעת כוונת ה' באומרו **וְאַתָּה דַּבֵּר וגו'**, שהכוונה היא לצד שרמז ה' מיעוט אחד בשמירת שבת, ומיעוט זה לא נודע מעשהו מה יגיד, ואל משה אמר צדל פה תבונתו, ולא בכתב מפורש. כי תורתנו שחתעלה דבריה מזוקקים ואותיותיה ספורות, וכל אות ואות מגדת הלכות ונפלאות, כאשר יסד זה האדון בחכמה רבה, בשבעים פנים וארבעה אופנים ושלשים ואחת נתיבות וכל נתיב בכמה שצילין, ולא ולמד מאמרם ז"ל (עירובין כ"א) צפוסק (מ"א ה יב) **שְׁלֶשֶׁת אֲלָפִים וגו'**, והכל במקרא מועט. אלא שיש כך לדעת שיש דרשות ודקדוקים בתורה שהם חובת כל אדם נצרך להכירם – והם דברים שיש בהם הלכות, ויש שאין בהם חובת כל אדם:

ואל יתקד לבד לדבר לפני האלהים, למה יעשה כה לעבדיו להעלים מהם העלומות חכמה, ולא הודיע כל דבר בכתב מפורש. הנה תשובתך לנוכח עיניך, כי הם דברים שלא יכילם ספר, ולא ולמד מאמר קדמונינו (מס' סופרים פט"ז ה"ו) שהיו אומרים אם יהיו הרקיעים גוילים כו', אינו מספיק לכתוב מה שלמד מרבו, ולא חסר ממנו טפה מהים, וכן תלמידו אמר עליו (סנהדרין ס"ה), והכל רמוז יוסר במקרא. גדול אדונינו רב תבונות אשר כתב מקרא מועט, ובו השמיע מה שאין כח בנבראים לכתוב מיום בראו אלהים אדם על הארץ עד סוף כל הדורות, והכל נמסר למשה בסיני:

ולזה לצד שאמר בכתב מיעוט בשמירת שבת, ובעל פה נאמר

פניני וחידושי אור החיים הק'

אין לחלל שבת בשביל הצלת גוי

וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדִרְתָּם (ל, טז). ... **וְהוּא** אומרו **וּשְׁמֹרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** לבל ימות מהם, **את השבת**, פירוש לצד אזהרת שבת, אלא יחללוהו. או על זה הדרך שבת וישראל לפניך - זה לחלל זה למות, תשמור ישראל ויתחלל השבת, אבל עממין לא. והטעם **לעשות את השבת**, פירוש כלום מה טעם אני מתיר לך לחלל שבת עליו, הוא **לעשות את השבת לדורותם**, חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה (יומא פה), אבל עכו"ם שאינם בני שבת לא:

בג"י רצו להרוג את אהרן

וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֹהֲרֵן (ל, טז). **צריך** לדעת טעם אומרו **על אהרן**, ואם לדבר אליו, היה לו לומר 'ויקהל העם ויאמרו אל אהרן'. אולי יכוין לומר כי נקהלו עליו להורגו, **ויאמרו קום** וגו' ואם לאו וגו'. ורבותינו ז"ל אמרו (פסלוקין ג) שהרגו לחור, וזה לך האות לדברינו:

ה' חס על כבוד ישראל

וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֹהֲרֵן (ל, טז). **וטעם** שלא נרמז בתורה הריגת חור, כדי שלא ישאר רישומו ניכר בתורה לדורות עולם, וה' חס על כבוד עם בני ישראל. ולא נכתב מעשה העגל, אלא לטעם שאם חטא צבור אומרים להם כלך אצל צבור שנתקבלה תשובתם על חטאם, כאמור שם (ע"ז ה):

ואולי כי רמזה התורה הריגת חור ממה שאמר הכתוב (לעיל כד יז) 'והנה אהרן וחור עמכם' ולא הזכירו בפסוק זה עם אהרן, הרי זה מגיד כי טרופ טורף, ומפורש הדבר בדברי קבלה דכתיב (וימ"י כ לז) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות וגו', כאמור בויקרא רבה (י ג):

רוב ישראל לא טעו אחר העגל

וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל (ל, טז). **ונראה** בעיני כי לא כל ישראל הסכימו על הטעות אלא חלק מהם, וחלק לא מיחו ושקולים היו בדבר, וחלק לא היה בהם כח למחות:

המתכנה בשם שבת, שיהיו זו לדורי דורות, והוא אומרו **לדורותם**, לשלול עולם הזה שאין האדם קיים זה לדורות. **ברית עולם**, פירוש ברית כרותה לשומר שבת שינחל עולם עליון:

והוא מה שזוה"ה באומרו **וּשְׁמֹרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**, פירוש נשמה הנקראת שבת, ותכלית שמירה זו היא השגת עולם ששמו שבת, והוא אומרו **לעשות את השבת**. ותדע כי מן הנמנע החלטי שישגו אדם עלות לעולם עליון זולת באמצעות השגת ענף ממנו בהיותו בעולם הזה, ולזה אם לא ישיגו ישראל בחינת נשמה זו, אין בהם יכולת לעמוד בגדר עליון. והוא אומרו **לעשות את השבת**, פירוש שבאמצעותו תעשו לכם את השבת, שתוכלו השג עמוד שם ולהתענג נפשם בגנוי עליון: ואומרו **לדורותם**, כי שם יתקבלו כל דורות בני ישראל, שהיא בחינת עולם הבא. עוד יראה לשון דירה, ולזה כתובה חסרה בלא וא"ו, והם דברינו שירמוזו אל מקום דירת הנשמות, והוא עולם המקווה שכרת ה' ברית לתחו לנו, והוא אומרו **ברית עולם**:

שמירת השבת בשמחה והתלהבות לשם ה', ובהכנה דרבה

וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדִרְתָּם בְּרִית עוֹלָם: (ל, טז)

עוד יראה על דרך אומרו (בראשית לו יא) **וְאָבְיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר**, פירוש ממתין ומאפה מחי יבא. והכוונה בזה לאות שלא יהיה השבת כדבר טורח לצד מניעת מלאכת הרצון ומאור החפץ, **אלא** צריכין לשמור בו בשלימות הרצון וחפץ בדבר, ותמיד יהיה ממתין ומאפה מחי יבא. ואומרו **לעשות את השבת**, לשלול הכוונה פחפץ מאות השבת למרגוע הגוף ולעונג אשר יתענג, **אלא** לצד עשיית מאות השבת, ולא לתכלית המורגשות:

עוד יראה על דרך אומרו ז"ל (יומא פא) **שצריך להוסיף מחול על הקודש**, ולא לימנע ממלאכה אחר שיגיע ויתנוסף יום השבת, **אלא** צריך להכין עצמו בקדושת שבת ויאל כחתן לקראת כלה (שבת קט"ז), ויהיה יושב ומשמר עד שיגיע השבת **לעשותה**, פירוש לקיים מעשים הצריכין בו. עוד יראה באומרו **לעשות את השבת**, כי מה שמוסיף מחול על הקדש יסכים ה' לקרותו **שבת**, ונמצא זה האיש עושה שבת ממשי, כי שעות מיום שישי וגם שעות מיום ראשון שהם חול בני ישראל עושים אותם שבת:

עוד יראה על דרך אומרו ז"ל (בר"ר יא ח) **'אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא לכלם נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג**, אמר לה הרי ישראל' וכו' ע"כ. הנה כי השבת חסר פרט אחד מפרטי השלימות, ותיקונו הוא על ידי שישמרוהו ישראל. והוא אומרו **וּשְׁמֹרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**, מה טעם **לעשות את השבת** לשון תיקון, שבה יתקון מעשהו של שבת ונמצא לו בן זוג:

השומר שבת מובטח לו עוה"ב

עוד יראה על פי דבריהם ז"ל (מכילתא דר"י מס' דשבתא פ"א) **שעולם הבא נקרא עולם שכולו שבת**, ואמרו עוד (שמו"ר כה יב) **'שקול שבת כנגד כל התורה כולה'**. לזה אמר **וּשְׁמֹרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**, והטעם **לעשות להם את השבת**, פירוש העולם

הנשמה יתירה אינה סובלת המלאכה והעינוי והעצבות

וענין נשמה זו היתירה, רמזו מקומה רבותינו באומרו (שבת יז) **'מתנה טובה צבית גנוז'**, וידוע הוא מקום הנקרא גנוז המלך שהוא בחינת עולם עליון, ונשמה זו מחצבה שם היא, ולזה תקרא שבת כאומרו **'ושבת שמה'**, כשם העולם שממנו היא שנקרא **עולם שכולו שבת** (מכילתא דר"י מס' דשבתא פ"א), **ועולם זה חיו בו עכצון**, ועליו לא בא כדבריהם בו **אלא עונג ושמחה**. ולזה לזה ה' להרחיק ביום שבת כל אותם בחינות החול המלאכה והעינוי, כי באחת מהנה תגעל הנשמה משבת בהרצו איש, ולזה תמצא שעיקר איסור אזהרת מלאכות שבת ביאר ה' שהם במחשבה, כאומרו (ביצה יג) **'מלאכת מחשבת חסרה תורה'**, ואפילו דבור של חול אסור דכתיב (ישעי נח יג) **מִמָּלֹא חִפְּפָה וְדָבָר דָּבָר** (שבת קיג), והכל לצד חוספת נשמה העליונה לעשות לפניה כסדר עולם שבאה ממנו:

בִּינִי וּבִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתָהּ הוּא לְעֹלָם בִּי שִׁשֶּׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפְּשׁוּ: (לֵא, יז)

לְיִשְׂרָאֵל לֹא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי, וְאָמְרוּ ז"ל (חגיגה יג.) וְאָמַר רַבִּי אֲמִי אֵין מוֹסְרִין דְּבָרֵי תוֹרָה לְנַכְרֵי שְׁנֵי אֲמָר (תהלים ס) לֹא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים כָּל יְדָעוּס (וראה עוד שמו"ר ל ט) וכו'. וְאָמְרוּ אֹתָהּ הִיא לְעוֹלָם, פִּירוּשׁ כִּיוֵּן שֶׁכָּל זֶה יִהְיֶה סוּד לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא יִגְלוּ הַדָּבָר, אִם כֵּן הִבָּח לְיִשְׂרָאֵל עַל מַצּוֹת הַיּוֹם מֵהַ יּוֹם מִיָּמִים מֵהַ אֹת נַעֲשֶׂה בּוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כָּל הַשְּׁנוּיִים, מֵהַ תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתוֹ חֲלוּי, לִזֶּה אָמַר אֹתָהּ הִיא לְעוֹלָם, פִּירוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה נִגְלָה לְבָאֵי עוֹלָם, בִּי שִׁשֶּׁת יָמִים וּגו' וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וּגו', טַעַם זֶה יִהְיֶה נִגְלָה לְזוֹלָתוֹ, וְעַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל טַעַם כְּמוֹס עַמָּם, חֲתוּם בְּאֻלְכָרוֹת הַחַיִּים:

וְאָמְרוּ בִּינִי וּבִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, פִּירוּשׁ אֵין זֶר אֲחֵנוּ בְּעוֹלָם הַלֵּז, וְאוֹלֵי שֹׁגֵם הַמַּלְאָכִים לֹא יִשְׁבּוּ בְּמִסְבְּחֵינוּ בְּעוֹלָם זֶה, כִּי הוּא לְמַעַלְהָ מַעְוֹלָם הַמַּלְאָכִים, וְעַל דֶּרֶךְ אֲוֹמְרוֹ (במדבר כג כג) פָּעַת יִתְאַמֵּר לְיַעֲקֹב וְלְיִשְׂרָאֵל מִהַ פָּעַל אֵל, וְאָמְרוּ ז"ל (במדבר כ כ) שֶׁהַמַּלְאָכִים יִשְׁאַלּוּ לְיִשְׂרָאֵל הַקְּרוּבִים לֵאמֹר 'מֵהַ פָּעַל אֵל':

עוֹד יִרְכֶּה, בִּינִי וּבִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה סוּד הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים וְלֹא יִדְעוּ אֶדָם בְּעוֹלָם, וְהוּא מֵאֲמָרָם ז"ל (צִיָּה טז.) שְׁאָמְרוּ 'נִשְׁמָה יִתִּירָה לֹא אֲוֹדְעִינָהוּ', כִּי אֵין חֶפֶץ לֵה' שִׁידְעוּ הָאוֹמוֹת סִתְרֵי אֵל חַי, וְהוּא אֲוֹמְרוֹ (תהלים קמז יט-כ) חֲקִיו וּמִשְׁפָּטָיו

הַלּוֹחוֹת נִכְתְּבוּ ע"י הָאוֹד שֶׁל הַשִּׁי"ת כְּבִיכּוֹל

וַיִּתֵּן אֵל מִשְׁהָ כְּבִלְתּוֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ בְּהָרַס סִינִי שְׁנֵי לַחַת הַעֲדָת לַחַת אֶבֶן פְּתוּכָה בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים: (לֵא, יח)

כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים. הַכּוֹנֵה בְּזֶה עַל דֶּרֶךְ אֲוֹמְרָם ז"ל (תנחומא עקב ט) 'כִּי הַלּוֹחוֹת נִכְתְּבוּ מִתַּחַת כֶּסֶף כְּבוֹדוֹ יִתְבַּדֵּד', וְאוֹלֵי כִּי זֶה הוּא שְׁרָמֹז בְּאוֹמְרוֹ (להלן לז טז) מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים, פִּירוּשׁ מַעֲשֵׂה הוּא הַכֶּסֶף (עיי' מנחות מג:), וְהַבֵּן. וְכִבֵּר נִתְפַּרֵּשׁ כִּי יֵשׁ בְּחִינּוֹת רַבּוֹת אֲוִרוֹת הַקְּדוּשָׁה, בְּסוּד (קהלת ה ז) כִּי גִבּוֹר מַעַל גִּבּוֹר וּגְבוּהִים, וְלֹא וְלִמַּד מִמַּעֲשֵׂה הַנִּפְלָא שֶׁהוּבָח בְּסִפְרֵי הַזֹּהָר הַקְּדוּשׁ (ח"ב נח.) כְּשֶׁעָלָה מִשָּׁה לְמִרוֹם וּפָנָה בְּמַלְאָךְ סַנְד"ל וכו', וְאַחֲרַי כֵּן בְּמַלְאָךְ מַטְ"ט, וְהִיא יִרְאֵה מַלְאָךְ מֵאֲשׁוּ שֶׁל מֵהַ שְׁלֻמְעֵלָה מִמֶּנּוּ פֶּן יִשְׁרַפְּהוּ, וְכֵן וכו'. וְהִנֵּה אָמַר הַכְּתוּב (דברים ד כד) כִּי יִי אֱלֹהֶיךָ יֵשׁ אֲכֻלָּה הוּא, כִּי אֲשׁוּ הַקְּדוּשָׁה הִיא אוֹכֵלָת כָּל אֲשׁ זוֹלָתָהּ:

כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים. הַכּוֹנֵה בְּזֶה עַל דֶּרֶךְ אֲוֹמְרָם ז"ל (תנחומא עקב ט) 'כִּי הַלּוֹחוֹת נִכְתְּבוּ מִתַּחַת כֶּסֶף כְּבוֹדוֹ יִתְבַּדֵּד', וְאוֹלֵי כִּי זֶה הוּא שְׁרָמֹז בְּאוֹמְרוֹ (להלן לז טז) מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים, פִּירוּשׁ מַעֲשֵׂה הוּא הַכֶּסֶף (עיי' מנחות מג:), וְהַבֵּן. וְכִבֵּר נִתְפַּרֵּשׁ כִּי יֵשׁ בְּחִינּוֹת רַבּוֹת אֲוִרוֹת הַקְּדוּשָׁה, בְּסוּד (קהלת ה ז) כִּי גִבּוֹר מַעַל גִּבּוֹר וּגְבוּהִים, וְלֹא וְלִמַּד מִמַּעֲשֵׂה הַנִּפְלָא שֶׁהוּבָח בְּסִפְרֵי הַזֹּהָר הַקְּדוּשׁ (ח"ב נח.) כְּשֶׁעָלָה מִשָּׁה לְמִרוֹם וּפָנָה בְּמַלְאָךְ סַנְד"ל וכו', וְאַחֲרַי כֵּן בְּמַלְאָךְ מַטְ"ט, וְהִיא יִרְאֵה מַלְאָךְ מֵאֲשׁוּ שֶׁל מֵהַ שְׁלֻמְעֵלָה מִמֶּנּוּ פֶּן יִשְׁרַפְּהוּ, וְכֵן וכו'. וְהִנֵּה אָמַר הַכְּתוּב (דברים ד כד) כִּי יִי אֱלֹהֶיךָ יֵשׁ אֲכֻלָּה הוּא, כִּי אֲשׁוּ הַקְּדוּשָׁה הִיא אוֹכֵלָת כָּל אֲשׁ זוֹלָתָהּ:

וְהוֹדִיעַ הַכְּתוּב אֹפֶן כְּתִיבַת הַלּוֹחוֹת בְּמֵהַ נִכְתְּבוּ, וְאָמַר

טענות ישראל בעשיית העגל

וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיַּצֵּר אֹתוֹ בְּחֶרֶט וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסִּבָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיף מִצְרַיִם: (לֵא, טז)

לְפָנֵיהֶם וְהוּא יַעֲנֶה לְהַנִּיחָם מִמֶּנּוּ. וְלֹא הִיא בְּעִינֵיהֶם לְזִרוֹת, כִּי הִלָּא יֵשׁ בְּאֶדָם חֶלֶק אֲלוֹהַּ מִמַּעַל, אֲלֹא כִּי לֹא שֶׁהִרְבּוּתוֹ אֵינָה מִמִּין הַמִּתְקַיִּים, הָרוּחַ תִּשְׁבּוּ אֵל הַלְּלוּסִים (ע"פ קהלת יב ז), וְנִתְחַכְּמוּ לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר לְהַמְשִׁיךְ כַּח עֲלִיּוֹן בְּדַבַּר הַמִּתְקַיִּים וְהִיא מֵאִי תִמִּיד לְפָנֵיהֶם, וְלַעֲשׂוֹלָם לֹא עָקְרוּ אֲנָכִי ה' וּגו' אֲשֶׁר הוֹלִיחַתִּיךָ מִצְרַיִם מִצְרַיִם (לעיל כ ג), אֲלֹא אָמְרוּ אֵלֶּה. וְאוֹלֵי כִּי לִזֶּה אָמַר הֶעֱלִיף לְשׁוֹן רַבִּים, לְרִמּוֹז לְכַח תַּחֲתוֹן כַּעֲלִיּוֹן חָם וְשָׁלוֹם, וּבְאֲמָרָתוֹ זֶה פָּגְמוּ פָּגְמִים רַבִּים וַעֲשֶׂה ה' בָּהֶם שְׁפָטִים, וְעִיּוֹן בְּפִירוּשׁ פֶּסוּק (ח) סָרוּ מֵהַר מִן הַדָּרֶךְ וּגו':

וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר וּגו'. קִשָּׁה, אֵין יִתְאַמֵּר הַטַּפְשׁוֹת וְהַבְּעִירוֹת לְדוֹר דְּעָה רַבִּים וְנִכְבָּדִים לֹמַר לְדוֹמָם אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ וּגו', וְלוֹ יִהְיֶה שְׁדִּיבֵר הַעֲגֹל בְּאֲמָרָתוֹ מַעֲשֵׂה כִּישׁוֹף כְּמֵאֲמָרָם ז"ל (תנחומא יט.) אֵף עַל פִּי כֵּן זֶה יוֹעִיל לְחִשּׁוֹב בּוֹ דָּבָר, אֲבָל לְהַעֲדִיד עֵדוֹת שְׁקֵר שֶׁהוּא הַמוֹלִיחַ, לֹא:

אֲבָן הַנֶּחֱוֹן הוּא, כִּי אֲדַרְבֵּה בְּדַבְרֵיהֶם אֲלוֹ גִּילּוֹ דַּעַתָּם שְׁאִינִים מִשְׁתַּחֲוִים וְעוֹשִׂים אֲלוֹהַּ אֲלֹא לְהַמוֹלִיחַם מִצְרַיִם מִצְרַיִם, וְנִתְחַכְּמוּ בְּדִיבּוֹר זֶה לְהַכִּין בּוֹ בְּחִינַת הַאֲלֹהוֹת שֶׁהוּא הַמוֹלִיחַ, וְתִהְיֶה הַעֲבֹדָה לְחֶלֶק מֵהַכֹּל וְהִיא הֵם כְּעוֹבָדִים לְכָל, וְהַחֲלֵק הִיא הוֹלֵךְ

הטעם ששהיה משה בשמים מ' יום, והגיעו ישראל לכלל טעות

וַיִּשְׁפָּטֵמוּ מִמִּתְחַרְת וַיַּעֲלֵו עֵלָת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים וַיִּשְׁבּוּ הָעָם לְאַבְלִל וְשָׁתוּ וַיִּקְמוּ לְצִחְקָם: (לֵא, יז)

לֵנוּ כִּנְגֵד יִצִּירַת הוֹלֵךְ, גַּם לְהוֹדִיעַ הַדְּרָגוֹת שֶׁל הַתּוֹרָה מִכָּל הָעוֹלָם, שֶׁכָּל הָעוֹלָם נִבְרָא בְּשָׁשָׁה יָמִים וְהַלּוֹחוֹת בְּרִיאַתָם לְאַרְבַּעִים יוֹם, וְכֵאֲמָר רַבִּי יוֹחָנָן לִר' חִיִּיא (שמו"ר מז ה) עַל מֵהַ שְׁזָבַן שְׁדוֹת וְכִרְמִים וְזִיתִים, כִּי מִכָּר דָּבָר הַגִּיתָן לְשָׁשָׁה וְקִנְהָ דָבָר הַגִּיתָן לְאַרְבַּעִים:

וְאֵם תֹּאמַר לִמָּה לֹא חֲשַׁב ה' מַחֲשָׁבוֹת לְכָל יִשְׁכָּלוּ. זֶה חֲקִירָה כְּלָלִית בְּהִנְהֻגוֹת הַבּוֹרָא עִם בְּרוּאָיו, וְכִבֵּר כְּחִזְקוֹ בְּפִרְשַׁת בְּרִיאַתָּה (ו ה) קָלָת מֵהַטַּעַמִּים הַמוֹשְׁגִים אֲלֵנָּה. וְכֵאֲמָר שְׁלֻפְנִינוּ אֵין אֲנוּ כְּרִיכִין לְטַעַמִּים כִּי טַעַמּוֹ בְּאֵדוֹ, כִּי בְּהִכְרַח שִׁיחִיהָ שֶׁם מִשָּׁה אֲרַבְעִים יוֹם לְקַבֵּלַת הַלּוֹחוֹת, וַיֵּשׁ טַעַמִּים נִסְתָּרוֹת לֵה', וְהַנִּגְלוֹת

פניני וחידידושי אור החיים הק'

אהרן בנה המזבח לשם ה'

וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לִפְנֵי (לכ, ה). **ולא** אמר 'ויבן לפני מזבח' שאז יהיה נשמע שלכבודו עשה, והוא לא עשה המזבח לעגל, **אלא לפני** עשאו, וכונתו למקום:

צריך לשוב בתשובה על מכשול שיצא מתחת ידו

וְעֵתָה הִנֵּיחָה לִי (לכ, ו). **עוד** ירצה לפי דבריהם ז"ל (כ"ד כ"א ו) שאמרו 'אין ועתה אלא תשובה', רמז לו שיעשה תשובה על הסובב ממנו, כי הטעות יצא מדבריו שאמר להם לסוף ארבעים אני בא, ולא פירש להם שהוא לבד מאותו יום, שמזה טעו:

כל הערב רב מתו אחר חטא העגל

אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (לכ, ז). **ואולי** כי זה דייק באומרו **אשר הוצאת מארץ מצרים**, ולא ערב רב שמעצמם יצאו. ונראה כי כל ערב רב שהיו - אז מתו, שאפילו פטרון שקבלם הסכים על כלייתם, וגם אין לו פנים לבקש רחמים עליהם אם על קבלתם נענש כמו שכתבנו למעלה, גם אין להם זכות אבות וטענות שהזכיר משה בטענתו:

משה היה ירא מהמלאכים

וַיִּפֹּן וַיֵּרֶד מִשָּׁחָה מִן הָהָר (לכ, טו). **ואולי** שיכוין לומר, שתשש כחו והיה מתירא מהמלאכים, והיה מפנה עצמו לצדדי ההר כאדם הנחבא ללכת:

אם היו הלוחות הראשונים פסקה צרה מן העולם

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב וְגו' (לכ, טז). **ויהי**, אמרו ז"ל (מגילה י) לשון צער, 'יכוין על מאורע רע שאירע בלוחות, שפרחו מהם האותיות כמאמרם ז"ל (שמו"ד מו א), וזה גרם לנו כל מה שטעמו אבותינו גם אנחנו מכוסות המרים, המיתה עצמה וזר ממות. כי אם היו הלוחות הראשונים פסקה צרה מן העולם, וחירות אפילו ממלאך המות (קס לכ א). והן עתה פסקה טובה, ולזה יאות קרות **ויהי**:

האדם צריך לרחמים גם בלי חטא

וַיְהִי אֵל רַחוּם וְגו' (לכ, ז). **ואני** אומר שיצטרך לרחמים אפילו קודם שיחטא, אם אין לו זכות שהוא קיום מצות עשה ליהנות מהם, הוא האדון יחון אותו ברחמים. והנה לפניך מקרא (דברים יא י-יז) 'והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר וגו'', הרי שבשכר מעשה הטוב יבא הטוב. ואם היה אדם אנוס ולא למד וכו', אין לו לא שכר ולא עונש ובמה ירוחם, לזה אמר ה' קודם שיחטא, והוא חידוש:

עוד יראה לי טעם אחר, כי ללד שהתורה יס' זה ארבע דרכים כלליים והן מנין פרד"ס, ויש לך לדעת שהם מארבעה הדרגות אורות עליונים המתכנים בשם אצילות בריאה יצירה עשיה, הפשט אורו מאיר בעולם העשיה, רמז בעולם היצירה, דרש בעולם הבריאה, סוד בעולם האצילות, וכבר הקדמנו פעמים רבות שאין לך הדרגה בקדושה שאין גובהה עשרה, והרי לפניך ארבעים. ולזה היה שם ארבעים יום שלימים, ואם היה חסר יום אחד היתה תורה חסרה אותה בחינה, ויִשְׁקִים דְּרָכֵי יְיָ (ע"פ הושע יד י). ועוד יש טעמים רבים, ובה אין קושיא לאלהינו:

חטא העגל היה במחשבה דיבור ומעשה

וַיֵּדְבֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּךְ יֵרֵד בִּי שַׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ... וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (לכ, ז)

וקשה אם כן היה לו לומר כן מעת שאמרו ישראל **אלה אלהיך**, אם ללד שישראל עבדו עבודה זרה תתחייב ירידת משה מגדר שהיה בו. ויש לומר בהעיר עוד, למה הוצרך ה' להאריך הודעת עון ישראל, ומה גם לדברי רבותינו ז"ל (סנהדרין מג): שאמרו במעשה עכן ששאל יהושע דבר מאת ה' להודיע מי המועל בחרם, והיתה תשובת ה' אליו 'לעטור אני לך', אם כן כאלו צמה שלפנינו לא היה לו לומר למשה הדברים הרעים שעשו ישראל, והן אמת כי שם היה דבר שאינו עומד להתגלות ויש בזה דלטורות, מה שאין כן במציאות זה שהיה דבר שעומד להתגלות בדרת משה מן ההר, עם כל זה בערך מקור החסידות וטהרת הלשון, פֶּסֶף נִבְחַר לָשׁוֹן לְדִיק (ע"פ משלי י כ) לא יגיד כדברים האלה:

אבן טעם דברי ה' הוא, כי חס ושלום לא ללדט על עושה עֹל בֹּא האלהים, אלא ללדק דינו הלקה, והוא כי ללד שאמר למשה רד מגדולתך, הוצרך לומר על מה הוכה בית מאהבו, מה פשעו כי יורידנו אלוה, ולזה אמר **בי שחת עמך**, וחל עליו להודיעו אופן ההשחתה שעליה נתחייב משה הירידה:

ויסידר שלשה דברים, א' **עשו להם וגו'**, ב' **וישתחוו לו ויזבחו וגו'**, ג' **ויאמרו אלה וגו'**, והם כנגד דיבור מחשבה ומעשה. והתחיל במחשבה, ואמר **עשו להם** הרי מחשבה, מעת שעשאוהו חסבו בעבודה זרה, והוא מה שדייק באומרו **להם**, ועיין מה שכתבתי בפסוק (לעיל כ ג) לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'. כנגד המעשה אמר **וישתחוו לו ויזבחו לו**, אין לך מעשה גדול מזה. כנגד הדיבור אמר **ויאמרו אלה אלהיך וגו'**. וללד זה תשק כח משה בשלש בחינות שהם נפש רוח נשמה, ולא יוכל עמוד במדרגה ראשונה, וממולא דבר אחר יודע, כי קודם שעבדו ישראל

שלשה הדרגות של החטא

סֵרוּ מִיָּהָר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתָם עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסִּפְחָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (לכ, ח)

ראשון אמרו **אלה וגו'** וממחרת זבחו וגו'. והנה לפי דבריהם ז"ל (שמו"ד מז ו) שערב רב הם העושים כל מעשה העגל ולא ישראל,

ויאמרו אלה וגו'. קשה למה [היפך] סדר העשוי, שהיה לו להקדים אמירת **אלה אלהיך** קודם הזכיחה, שכן מצינו שציוס

יסדר הכתוב הדרכות העון בערך ישראל, לא בערך ערב רב. ואמר הדרכה אחד עשו להם פירוש ערב רב, עשו עגל מסכה לעמנו, ולא מיחו ישראל. עוד השתחוו וזבחו ערב רב ולא מיחו ישראל, וזהו הדרכה גדולה יותר מהראשונה. ועוד אמרו בפירוש אלה אלהיך ישראל ושתקו ישראל, וזו קשה מכולם:

ולפי פשט הכתוב, טעם שאיחר אומרו אלה אלהיך, הגם שהוא בחינת פגם הדיבור והוא מדרכה ממוצעת בין המחשבה למעשה, ללד שיש בו בחינת דיבור זה הדרכה גדולה, שקבלוהו לאלוה לעולם באומרם אשר העלוד, וטעם זה יגיד ההתמדה לבני נביים, והוא פגם מופלא, לזה סדרו באחרונה כדרך לא ז' אף ז':

השי"ת ביקש ממשוה רע"ה לחרות אר

וְעִתָּה הַנִּיחָה לִי וַיִּחַר אִפִּי בָהֶם וְאָכַלְתִּי אֹתָם לִגְוִי גְדוֹל: (לכ, י)

הנִיחָה לִי וַיִּחַר אִפִּי. קשה וכי משה היה מונעו, ואדרכה לא עמד בתפלה אלא אחר כך. עוד קשה כי מאומרו וַיִּחַר אִפִּי משמע כי עדיין לא חרה אפו והוא רוצה בחרות אף, והלא אין זו מדתו יתברך שהוא מבקש תמיד לכבוש כעסו, ולא ולמד ממעשה שהובא בתלמוד (ברכות ז) שאמר רבי ישמעאל כהן גדול, שנתרצה ה' בצרכתו אשר בך ה' צרוך הוא שיכבשו רחמיו את כעסו. ואולי כי זו הוא טענת משה רבינו עליו השלום באומרו למה ה' יחרה אפך וגו' לשון עתיד, פירוש כיון שלא חרה עדיין. ועל כל פנים קושיא לאלהינו:

וַיִּתְּבֹאֵר הַעֲנִין בְּהַשְׁכִּיל עַל דְּבַר, והוא כי דבר ידוע הוא כי שורש האף יהיה מהעלבון הגרגש בלב, כפי המעליצין והעלבון, ואחר שיגיע ההרגש לבחינת המרגש יסובב העלבון והיגון. ותהיה תרופתו בלאחד משני דרכים, האחד בנקום נקם מהסובב, השני בדברי רצון לשיעור המספיק להרגש הקפדת העלבון. והנה בעשות ישראל מעשה המכוער, אין לך עלבון לאל עליון גדול מזה, והוא אומרו (פס' ח) סָרוּ מִכֶּר, עדיין כלה בחופתה והנה הרה לזנונים (עיי' שבת פח), והנה הרגיש אלהינו יתעלה שמו הרגש גדול, עד שמחמת עוֹלָם ההקפדה חשב כי לא יועיל הריצוי שהוא אחד

מהשנים המרחיקין לאבון העלבון, זולת דרך הנקמה כמו שכתבנו. והנה גם זה הוא מושלל ממנו יתברך, על פי דבריהם ז"ל (עיי' סנהדרין מו). כי אין הקדוש צרוך הוא סובל לחרות לער דליקו ויידו, ומימי עולם שמענוהו שאמרו ז"ל (שם קה) שלא הביא מבול עד אחר פטירת מתושלח, ולא מתושלח לבד אלא כל דליקי הדור, כרמוז בפסוק (בראשית ז כב) כֹּל הָאָשֶׁר נְשָׁמַת רוּחַ חַיִּים בָּאֲפִיו כָּבַד מָתוּ קוֹדֶם הַבָּאָת הַמַּבּוּל כְּמֵאֲמָרָם ז"ל (מזהר ח"א דה), וכן הוא אומר (ישעי' נז א) מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הָאָדָמָה. והנה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם את אשר יטעור נאמן ביתו באבדן מולדתו יתברך, יִסָּר בְּנוּגָע לוֹ וְלֹא יִסָּר בְּדַבַּר הַנוּגָע לִיְדִידוֹ, ובראותו יתברך כי אין מקום להניח לאגתו, בקש ממשוה דבר שיניח לו, והוא לבד יטעור על הדבר, ואז יהיה מציאות לחרות אפו ויהיה לו נחת רוח, וכדיכול ריאהו למשה על הדבר, ואמר לו וַאֲעֲשֶׂה אוֹתָךְ לִגְוִי גְדוֹל, דקדק לומר לִגְוִי גְדוֹל ולא אמר ואעשה אותך גוי גדול, לומר הגם שאינך הן עתה בבחינת נשמתך גוי גדול, אני אכונן אותך ואשפיע בך מדה טובה מרובה הפלגת נשמות קדושות, ולזה לא אמר ויהיה ממך גוי גדול, כי צריך מעשה בנין חדש בשורש נשמתו:

צדיקים מבחינים בקול אם הוא לטוב או למוטב

וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בִּרְעָה וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בְּמַחֲנֶה: וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנֹת גְּבוּרָה וַאֲיִן קוֹל עֲנֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עֲנֹת אֲנָכִי שְׁמִיעַ: (לכ, יז-יח)

וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ וְגו'. ברעה וגו'. צריך לדעת מה הוא כוונת אומרו ברעה, ומה קול זה ששמע. גם תשובת משה צריכה נביא להגיד משמעות הדברים. ויתבאר הכתובים על פי מאמרם ז"ל (ירושלמי תענית פ"ד ה"ה) כי הצדיקים יבחינו בקול אם ללדק אם להפכו, והשגה זה הוא השגה אלהיית אשר הנחיל ה' לגדולי עולם. והוא מה שהריח יהושע שאמר הכתוב וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם, פירוש הברת קול שהיתה נשמעת מן המחנה של ישראל, שמע בו בחינת הרע, והוא אומרו ברעה. וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בְּמַחֲנֶה, חשב כי אין זה אלא ללד שיש ביניהם מלחמה, ובחינה זו הוא בחינת הרע שהכיר בקול:

בחטא העגל כפרו בכל התורה

אז רמז באומרו קול מלחמה על מלחמת האר שהוא ס"מ, המלוי תמיד במערכת המלחמה עם האדם. והשיב משה אין קול ענות גבורה, פירוש שלא נתגברו על ירם, ואין קול ענות

חלושה, פירוש לא בחינת חולשה לבד, אלא קול ענות – כי שבר מטה עוז תפארה, והכוונה שלא הרעו מעשיהם בפרט אחד מפרטי התורה שיחליש אדם ולא יגוע, אלא עקרו הכל ששקולה עבודה זרה כנגד כל התורה כולה (חולין ה):

בחטא העגל החלישו בביכול את השכינה

ואולי שרמז באומרו סמוך לענות תיבת אנכי על השכינה, בסוד (דברים לב יח) אֶרֶץ יִלְדָּה תִּשֵּׂי. וזה הוא שיעורה קול ענות של אנכי, שומע, ותיבת שומע חוזרת על יהושע שאמר קול מלחמה במחנה, אמר לומר כי קול זה ששומע הוא קול שיגיד שברון השכינה, בסוד (משלי י א) וְכֵן פָּסִיל תִּפְגֹּת אָמוֹ. אחר שכתבתי זה מלאתי מאמר הזהר (ח"צ קה). וזה לשוננו, מהו ברעה וגו', להבוא קלא דסטרך אחרת הוא, ויהושע אסתכל בהוא קלא דהוא סטרך דרעה, מיד וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה, עד כאן, והוא ככל הכתוב לחיים: